

INGEN ANLEDNING TILL ORO (?)

ULRIKA ANDERSSON, ANDERS CARLANDER,
MARIE GRUSELL OCH PATRIK ÖHBERG

*Var inte rädd för mörkret, ty ljuset vilar där.
Vi ser ju inga stjärnor, där intet mörker är.
I ljusa irisringen, du bär en mörk pupill.
Ty mörkt är allt som ljuset, med bävan längtar till.
Var inte rädd för mörkret, ty ljuset vilar där.
Var inte rädd för mörkret, som ljusets hjärta bär.*

Erik Blomberg
Diktsamling: ”Jorden” 1920

Pandemin är ännu inte över, men vi börjar att se ett slut. Därborta vid horisonten ett år av stängda gränser, social distansering och för många förlusten av nära och kära, tycks vår vardag vara på väg tillbaka. Eller i alla fall någon form av *ny* vardag, en tid som alltjämt präglas av handtvätt, vaccinering och munskydd. Livet som vi minns det före covid-19, finns inte kvar.

Mitt i detta livsomställande läge är det lätt att glömma att pandemier har inträffat förr. Covid-19 är vare sig unik eller särskilt dödlig jämfört med tidigare pandemier. Men här och nu är oron stor. Även om vacciner har börjat produceras och distribueras i stor skala, är det fortfarande oklart hur pandemiläget kommer att utvecklas ur ett globalt perspektiv. Att minska spridning och att distribuera vaccinationskydd är fortfarande livsavgörande för att pandemin skall få ett slut.

I spåren av pandemin står vi nu inför en mängd nya utmaningar; var och hur människor bor och arbetar, klimatfrågan, den politiska kartan som de senaste åren successivt ritats om. Men även kulturella värderingar som frågor om identitet, globalisering, kultur och gränsdragning av nationalstatens ansvarsområden har blivit än mer centrala. Prognoser för hur de politiska vindarna blåser låter sig inte lätteligen göras i vanliga fall, än mindre under en pandemi.

Det är mot bakgrund av denna verklighet som årets forskarantologi från SOM-institutet har fått sitt namn: INGEN ANLEDNING TILL ORO (?). Titeln knyter direkt an till Sveriges inledande ställningstagande kring viruset där risken för en pandemi tonades ner. I slutet av januari 2020 konstaterade Anders Tegnell, stats-epidemiolog på Folkhälsomyndigheten (FHM)¹, att det finns ingen anledning att

oroa sig för att smittas av coronaviruset. Johan Carlson, generaldirektör för FHM, konstaterade flera gånger att det inte var frågan om en pandemi, utan risken för just detta bedömdes som mycket låg. En månad senare den 11 mars deklarerade Världshälsoorganisationen (WHO) covid-19 som en pandemi. En pandemi som stängde världen – såsom vi känner den. Länder världen över tog drastiska och långtgående åtgärder för att hålla situationen under kontroll, inte minst för att minska trycket på sjukvården. I stort sett alla större kultur- och idrottsevenemang sköts upp och världen gick på tomgång. 2020 blev ett år som inget annat och covid-19 var den främsta aktören.

Det gångna årets nyhetsbevakning har i stort präglats av olika aspekter av pandemin. I Sverige låg inledningsvis fokus på hur viruset spreds, hur farligt det var och vad man kunde göra för att skydda sig bäst. Dödsfallen inom äldreården fick stor uppmärksamhet – både nationellt och internationellt. Den svenska modellen med fokus på att platta ut smittkurvan, andra länders *lockdown*, den andra respektive tredje vågen, munskyddets *vara eller icke vara*, vaccineringen och vacciners biverkningar har också stått högt på den mediala agendan.

Få internationella och nationella händelser har kunnat slå igenom i coronabruset. Några saker står dock ut. I början av året hände det som många väntat och bävat för; Storbritannien blir den första nation som någonsin lämnat EU och gjorde en BREXIT. Nästan samtidigt drabbas man även av en MEGXIT i det brittiska kungahuset, när prins Harry och hans fru Meghan lämnade sina kungliga uppdrag. Protester och oroligheter i vågorna efter George Floyds död stärkte Black Lives Matter-rörelsen i arbetet med polisbrutalitet och rasism. Därefter följde skogsbränder i både västra USA och Australien, där miljarder djur miste sina liv som följd. Under sommarmånaderna fick Sveriges genom tiderna största mordutredning, mordet på statsminister Olof Palme 1986, sitt slut. Se kapitlet från Felix Andersson, Daniel Brodén och Patrik Öhberg i denna bok om Palmeutredningen. Och efter fyra år vid makten förlorade president Donald Trump det amerikanska valet och i sin vägran att erkänna sig besegrad sådde han stark splittring mellan människor i ett alltmer polariserat USA.

Allt har förstås inte varit mörker. Koldioxidutsläppen minskade, åtminstone för ett tag. Digitaliseringen fick sig en rejäl skjuts framåt och forskarvärlden lyckades på rekordtid utveckla vaccin baserade på den nya mRNA-tekniken. Och i skuggan av pandemin förklarades den afrikanska kontinenten fri från polio, samkönade äktenskap legaliserades i flera länder, den finska bastukulturen blev världsarv och världens starkaste flicka, Pippi Långstrump, fyllde 75 år. Mycket av detta har dock hamnat i skuggan av pandemin.

I detta första kapitel inleder vi våra analyser av den nationella SOM-undersökningen 2020 genom att granska några utvalda områden inom (S)amhälle, (O)pinion och (M)edier som på olika sätt relaterar till pandemin och till människors oro för hur samhället kommer att förändras på olika områden. Mer specifikt kommer vi att beröra ansvarsfrågan och synen på tjänstemannaansvar och expertstyre. Vi

kommer också att belysa de frågor som dominerar allmänhetens framtidsoro och inställningen till några av de förslag kopplade till dessa områden som florerar i den svenska debatten.

Sverige i världen

Coronapandemin har påverkat Sverige på många sätt och i nuet kan vi med största sannolikhet endast överblicka en delmängd av alla effekter. En effekt, som vi akademiker mestadels ser positivt på, är det intresse, den nyfikenhet och den folkbildningstrend som accelererade under år 2020. Språktidningen presenterade *veckans nyord* i juni förra året i form av epitetet ”hobbyepidemiolog”. Upphovsmakare till begreppet är måhända lite oklart men Stefan Löfven var relativt tidig på bollen i syfte att undvika att svara på en direkt fråga i Svenska Dagbladet; ”vi hobbyepidemiologier ska vara försiktiga med för snabba slutsatser” (Svenska Dagbladet, 2020b).

Det må så vara, att skomakaren ofta rekommenderas att bli vid sin läst. Men en pandemi drabbar nästan alla samtidigt och blir på så vis en angelägenhet för det stora flertalet. Världen befinner sig dessutom i ett annat läge nu jämfört med tidigare pandemier, kunskap är lättillgänglig och decentraliserad. Det krävs ingen doktorstitel i epidemiologi (som för övrigt är en oerhört bred disciplin) för att läsa sig till att olika länder har tagit sig an coronaviruset på olika sätt. Det bör inte ha undgått någon att olika skrän inom Sveriges gränser inte har varit överens alla gånger. Tjänstemän från FHM, på ena sidan, forskare och kliniker på andra sidan. Det råder heller ingen större konsensus om vad måttstocken för vad en mer eller mindre lyckad coronastrategi är. Handlar det om att man lyckas ”platta till kurvan” eller ren mortalitet/överdödlighet? Ska vi även ta hänsyn till ”postcovid”, komplikationer efter genomgången infektion, eller de lite mer långtgående konsekvenserna av att den psykiska ohälsan riskerar öka i kölvattnet av tuffare restriktioner? Som Lars Bengtsson och Thomas Kalling, både professorer och tillika experter inom ämnet strategi, skrev på SvD Debatt, det är ”svårt att ha en strategi om målet är otydligt” (Svenska Dagbladet, 2021).

Kritiken mot den svenska strategin är svår att sammanfatta kortfattat. Men ett axplock indikerar att strategin innehöll mått av övertro på flockimmunitet, individuellt ansvar, evidensbaserad medicin samt att det fanns en brist på koordinering med WHO (Claeson & Hanson, 2021; Lindström, 2020). Det är också värt att påpeka den naturliga avsaknaden av tydlig medicinsk evidens inför ett nytt virus, i en ny era. Evidens är ett tveeggat svärd, det kan användas både för handling och passivitet. Det kräver också att den som hävdar evidens håller sig ständigt uppdaterad gällande forskningsfronten och inte håller fast vid en dogm från den egna kyrkans läror. Nytt virus, ny era, kräver rimligen också uppdaterad evidens. Något som rimligen inte fanns i överflöd under den initiala fasen av coronapandemin. Under hösten 2020 intensifierades emellertid forskningsfronten

när det gäller covid-19, och det publicerades forskning som visade hur effektiva olika restriktioner och interventioner hade varit (Haug m.fl., 2020). Slutsatsen kan sägas vara att en kombination av olika insatser förmodligen är den bästa, och att det förmodligen är oklokt att döma ut enskilda angreppssätt på förhand. Många undrar över myndigheternas ideliga uppmaningar om att fortsätta följa smittskyddsrekommendationerna fast man har vaccinerats. Förklaringen är att inget vaccin ger hundra procentigt skydd mot covid-19 och det gör heller inget annat. Ett pedagogiskt sätt att förklara det är med den så kallade schweizerostmodellen. Modellen innebär att alla skydd har sina begränsningar, men tillsammans kan de stoppa spridningen genom att kompensera för varandras svagheter.

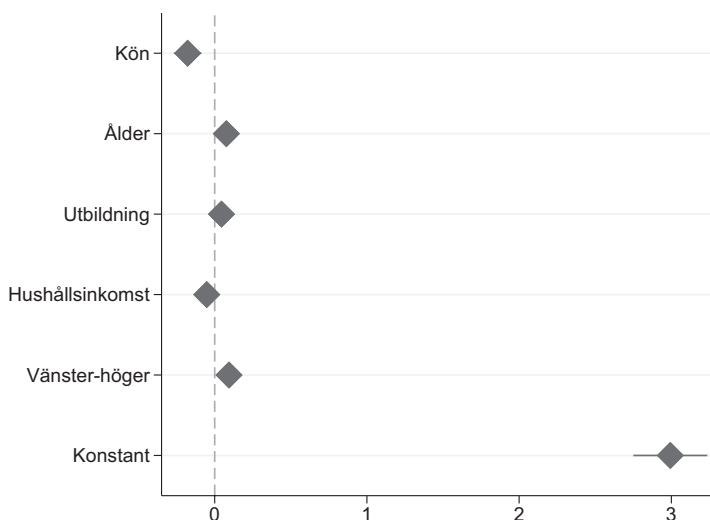
Författaren till *The Black Swan* riskexperter och professorn Nassim Nicholas Taleb (Taleb, 2008), har både blivit missförstådd och felciterad under stora delar av pandemin. Många har hävdade att coronapandemin var en så kallad "svart svan" (osannolik, oförutsebar händelse med extrem inverkan på världen). Taleb gick själv ut tidigt och hävdade motsatsen (Avishai, 2020). Det fundamentala problemet med händelser som coronapandemin är att underskatta sannolikheten för att det ska inträffa, då många prognosmodeller ofta bygger på antaganden om att pandemier ska följa samma statistiska "naturlagar" som till exempel människors längd. När vi står inför ett nytt virus bör möjligen en slags försiktighetsprincip råda, i synnerhet med tanke på att det kan visa sig vara mer kostnadseffektivt att hantera utbrottet mer restriktivt i början, *innan* det blir en världsomspännande pandemi (se Taleb, Bar-Yam & Cirillo, 2020).

När det gäller ansvarsfrågan är den förstås komplex. I fredstider är det tryggt att ha ansvar, riskerna och insatserna är låga. Man kan välja sina symboliska strider. Men när krisen kommer ökar insatserna. Vid en första anblick kan det verka som att det inte rådde någon större huggsexa om att ta kommando och ansvar för hanteringen av coronapandemin i Sverige. Ett uttalat antagande i regeringens initiala coronastrategi byggde på att befolkningen i Sverige har hög tillit till myndigheter, och att människorna därför kommer följa myndigheternas råd och rekommendationer (Regeringskansliet, 2020). De högst ansvariga utgick ifrån att befolkningen i tillräckligt stor utsträckning litar på myndigheternas information och råd, så till den grad den berömda parollen om "frihet under ansvar" bäst beskriver en grundläggande bult i strategin. Individens ansvar alltså. Vidare verkar det som att regeringen aktivt delegerade en stor del av ansvaret till FHM (Andersson & Aylott, 2020). Och FHM lyfter återigen allas individuella ansvar för att förhindra smittan (HSLF-FS 2020:80). Cirkeln var sluten.

Ett alternativt perspektiv på ansvarsfrågan är huruvida tjänstemän på myndigheter ska kunna ställas till svars för beslut och åtgärder, så kallat "tjänstemannaansvar". Frågan är på intet sätt ny i debatten men den har ånyo bubblat upp under coronapandemin. Vi ställde frågan om att återinföra tjänstemannaansvaret i den nationella SOM-undersökningen 2020. Resultaten visar att cirka 36 procent tycker att det är ganska eller mycket bra förslag, medan knappt 8 procent tycker att det är ett ganska eller mycket dåligt förslag. Räknar vi bort de som inte har bildat sig en

uppfattning från procentbasen ("varken bra eller dåligt förslag"), vilka utgör den största gruppen, landar vi på ett starkt positivt balansmått¹ om +64! Vidare avslöjar en regressionsanalys att en positiv inställning till att återinföra tjänstemannaansvaret i högre utsträckning är relaterad till män, högre ålder samt att identifiera sig politiskt åt höger snarare än vänster (figur 1). Det bör dock påpekas att effekterna är mycket små, variationen i åsikten om tjänstemannaansvar förklaras endast till några få procent av de prediktorer som är inkluderade i regressionsmodellen.

Figur 1 Prediktorer för åsikten om att återinföra tjänstemannaansvaret, 2020 (regressionskoefficienter)

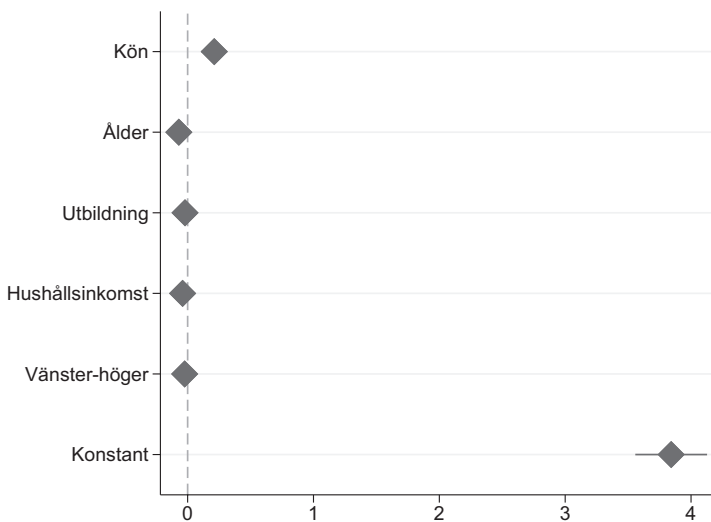
Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag? – Återinföra tjänstemannaansvaret' och besvaras med hjälp av en femgradig skala som sträcker sig från 'Mycket dåligt förslag' till 'Mycket bra förslag'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

En angränsande fråga handlar om huruvida experter bör få ett större inflytande i viktiga beslut. Frågan vi ställde i den nationella SOM-undersökningen 2020 var formulerad som ett förslag att "alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter". Resultaten visar att en majoritet (57 procent) anser att det är ett ganska bra eller mycket bra förslag. Räknar vi bort de som inte har bildat sig en uppfattning från procentbasen ("varken bra eller dåligt förslag") landar vi på ett starkt positivt balansmått om cirka +80! Upprepar vi samma regressionsanalys som ovan ser vi att det fortsatt är mycket små effekter men vi ser att en positiv inställning till förslaget främst är associerat med kvinnor och lägre ålder (figur 2). Frågeställningen är förvisso i sin natur något oprecis. Både epitetet expert samt viktiga frågor måste ses som

relativa. Experter kommer i olika skepnader, exempelvis i form av expertmyndigheter eller ökad grad av expertstyre i form av meritokrati. Frågan blir förstås extra tydlig mitt i en brinnande pandemi där medicinska experter på virus, smitta och vaccin kanske bör ges visst företräde framför ideologiskt styrda folkvalda element. Politisk färg kan sannolikt riskera att rasera hanteringen av en kris beroende om t.ex. ansvarig myndighet uppfattas som partipolitiskt färgad. Det här är en allvarlig trend, där svenska myndigheter står inför en allt större grad av politisering och polarisering (se Sören Holmbergs kapitel om offentlig verksamhet i denna bok).

Figur 2 Prediktorer för åsikten om att överlåta beslut till experter, 2020 (regressionskoefficienter)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag? – Alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter' och besvaras med hjälp av en femgradig skala som sträcker sig från 'Mycket dåligt förslag' till 'Mycket bra förslag'.

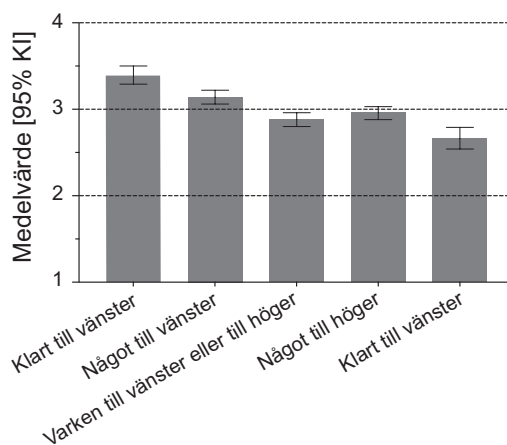
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Situationen för det stora landet i väster oroar

Det finns många indikationer på att politiska motsättningar ökar i världen, inte bara i Sverige. Situationen i USA har under pandemiåret präglats av en eskalerande polarisering mellan demokrater och republikaner när det gäller hanteringen av coronapandemin. En av de mer oroväckande trenderna är att vetenskapen alltmer har behandlats styvmoderligt av framförallt republikaner och anhängare långt till höger på den politiska kartan. Den så kallade "antiscience-rörelsen (anti-vetenskap) har vuxit sig starkare och fenomenet har spridit sig utanför USAs gränser och riske-

rar att utgöra ett globalt hot, skriver Peter Hotez i en artikel, fylld med referenser från nyhetsmedia och vetenskapliga publikationer, på Scientific American (2021). För några decennier sedan gick det ändå att förstå varför vissa lobbyister eller personer med ekonomiska intressen förnekade viss vetenskap, till exempel genom att försöka förstora upp relevansen av vetenskapliga felmarginaler eller osäkerhet i syfte att få människor att fortsätta röka cigaretter (Michaels, 2008). Men när en vidsträckt generell skepticism eller förnekande av den allmänna vetenskapen blir en del av partiagendan, då börjar vi så sakteliga lämna omloppsbanan. I den nationella SOM-undersökningen 2020 ställde vi frågan om hur oroad man är över "situationen i USA". Frågan ställdes för första gången och är sprungen ur en liknande formulering från tidigare års undersökningar där graden av oro för "situationen i Ryssland" efterfrågats. Resultatet visar att situationen i USA oroar i hög utsträckning. Nära 72 procent anger att de är ganska eller mycket oroad över hur situationen i USA kommer att utvecklas i framtiden. Resultaten visar också att det verkar finnas en tydlig politisering kring oron. Personer som anger att de identifierar sig mer åt vänster är mer oroliga än personer som identifierar sig mer åt höger på den politiska vänster-högerskalan (figur 3). Det bör också nämnas att merparten av data från den nationella SOM-undersökningen 2020 samlades in före det amerikanska presidentvalet 2020 och före stormningen av Kapitolium 2021.

Figur 3 Oro inför situationen i USA efter politisk vänster-höger sympati, 2020 (medelvärde och 95 procents konfidensintervall)

Kommentar: Frågan om oro lyder 'Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? – Situationen i USA' och besvaras med hjälp av en fyrgradig skala som sträcker sig från 'Inte alls oroande' till 'Mycket oroande'. Frågan om politisk vänster-höger sympati är formulerad 'Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?' och besvaras med en femgradig skala. Svartalternativen framgår av figuren. Minsta antal svar är 197.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Fler analyser av pandemins påverkan på samhället, allmänhetens förtroende för hur olika aktörer har hanterat pandemin liksom upplevelsen av den egna och andras förmåga att skydda sig mot smitta hittas bland annat i Elisabeth Falk och Ulrika Anderssons kapitel om förtroende för samhällets och pandemins aktörer respektive Gabriella Sandstig och Synneve Dahlin Ivanoffs kapitel om tilltron till den egna kapabiliteten.

Ideologiserad oro

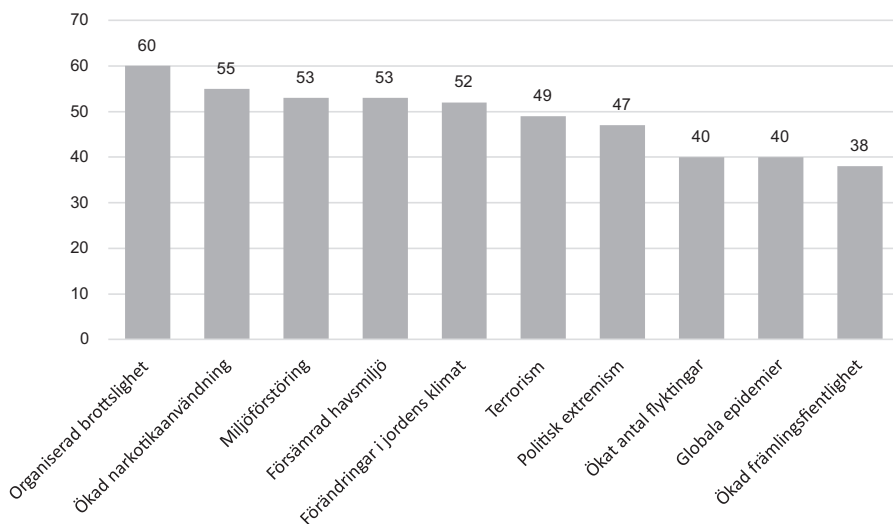
Det kan tyckas som att 2020 helt dominerades av coronapandemin. Men om man tittar på vad svenskarna oroade sig för blir bilden en annan. I figur 4 har vi sammanställt de tio företeelser som bekymrade befolkningen mest inför framtiden. De två saker som upplevs som allra mest oroande är organiserad brottslighet och ökad användning av narkotika. Dessa två områden når 2020 sina högsta noteringar sedan mätningarna startade. Oron för organiserad brottslighet och ökad användning av narkotika har i det närmaste fördubblats sedan 2013. Gängkriminalitet och knarkuppgörelser i offentliga miljöer ser ut att ha påverkat människors uppfattningar om vad som är centrala samhällsproblem och gjort att de känner all större oro för den framtida utvecklingen (se vidare i kapitlet om kriminalpolitik av Felix Andersson, Marie Demker, Carolina Mellgren och Patrik Öhberg i denna bok). Om frågor kopplade till gänguppgörelser och narkotika raskt marscherat upp bland företeelser som människor oroar sig för är miljöfrågorna mer etablerade på den politiska oroskartan. Den genomsnittliga oron för miljöförstöring från 1986 till 2020 ligger på 50 procent. Det gör att oron för miljön 2020 hovrar runt sitt medelvärde. Efter miljö- och klimatfrågorna hamnar oro för terrorism, politisk extremism, ökat antal flyktingar, globala epidemier samt ökad främlingsfientlighet. För ytterligare analyser av den svenska miljö- respektive flyktingopinionen se kapiteln av Sverker C. Jagers, Erik Jönsson och Simon Matti respektive Marie Demker.

Ett sätt att analysera resultaten i figur 4 är att dela in oron i två kategorier, etablerad samhällsoro och mer nytillkomna orosmoln. De mer etablerade frågor som människor känt större oro inför över en längre tid rör klimatförändringar, terrorism och ökad främlingsfientlighet. Därutöver har vi fem områden som alla når rekordnivåer under 2020. Oron för organiserad brottslighet, ökad narkotikaanvändning, ökat antal flyktingar, politisk extremism och globala epidemier är frågor som blivit mer relevanta när människor tänker på vilka utmaningar samhället har att hantera i framtiden. Med ett lite bredare penseldrag skulle man kunna se att de orosområden som slår rekord 2020 är relaterade till frågor som utgör en ny dimension i svensk politik. Människor till höger är klart mer oroliga för ökat antal flyktingar, organiserad brottslighet och ökad narkotikaanvändning. Det är inte bara opinionen som ändrats när det kommer till dessa frågor. Väljare som ligger till höger kan allt tydligare se konturerna av ett konservativt block och dessa konturer verkar även andra väljare kunna skönja. En inte alltför djärv giss-

ning är att en anledning till oron för politisk extremism ökat är kopplad till att Sverigedemokraterna kan komma att utgöra regeringsunderlag i en moderatledd regering. Sverigedemokraterna är ett parti som inte har mycket sympatikapital att hämta hos mitten- och vänsterväljare och det är också väljare till vänster som är mest oroliga för politisk extremism. För en närmare analys av oron för politisk extremism och hur den skiljer sig från oro för terrorism, se kapitlet "Vem räds terrorismen? Kluven oro och säkerhetsivrare i Sverige". Utöver oron för de företeelser som relaterar till den nya dimensionen i svensk politik, finner vi oron för globala pandemier. Med tanke på den pågående pandemin är det kanske inte överraskande att oron för globala epidemier når sin högsta notering 2020. Året dessförinnan, 2019, var det lite drygt var femte svensk (22 procent) som oroade sig för globala epidemier. Framtiden får utvisa i vilken utsträckning som de nya orosmolnen kommer skingras eller om de kommer att ligga kvar.

Figur 4 Vad befolkningen oroar sig mest över inför framtiden, 2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?'. Svarsalternativen är 'Mycket oroande', 'Ganska oroande', 'Inte särskilt oroande', 'Inte alls oroande'. Figuren redogör för andelen mycket oroande. Antal svarande varierar mellan 1 767–3 627.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Det brukar ibland heta att politiker måste ta människors oro på allvar. En komplicerande faktor är emellertid att människor är oroliga för olika saker. En politiker med örat på marken kommer få höra ganska skilda berättelser om vad som är

avgörande framtidsfrågor och hur de bör hanteras. Om vi kort ska säga något om hur det generellt brukar se ut när vi studerar oro, så visar tidigare studier att den tydligaste skillnaden mellan olika gruppers orosbedömningar ofta är den mellan könen, där kvinnor generellt ger uttryck för större oro än män (Solevid, 2017; Djerf-Pierre & Wägnerud, 2016). Så är också fallet för de flesta av de områden som vi frågar om i den nationella SOM-undersökningen 2020. Med undantag för oron för ökat antal flyktingar, är kvinnor signifikant mer oroade för miljö- och klimatförändringar, brottslighet och hälsorelaterade frågor. Samma mönster har framkommit även tidigare (se t.ex. Solevid, 2017; Andersson m.fl., 2020).

Politiker tenderar att vilja lyssna på väljare som delar deras åsikter (Butler & Dynes, 2016). Av den anledningen har vi valt att se hur ideologi hänger samman med vad människor är oroliga för. Tabell 5 avslöjar att det inte råder någon bred politisk enighet kring vad som är oroande inför framtiden. Människor till vänster respektive till höger på den ideologiska skalan har skilda perspektiv på vad det är som oroar. Det som skapar mer oro på vänsterkanten är markerat med fet stil och det som på motsvarande sätt skapar mer oro på högersidan är markerat med ett minustecken. Sammantaget uttrycker människor klart till vänster något större oro (54 procent) än vad de klart till höger gör (47 procent). Det är noterbart hur väl graden av oro kan inordnas på den klassiska vänster-högerskalan. Bland de 10 frågor som oroar svenskarna mest är det ytterkanten på antingen vänster- eller högersidan som känner mest eller minst oro. Vi har således att göra med tydliga linjära samband. Det gäller för alla orosområden förutom globala epidemier. Globala epidemier är samtidigt det orosområde som är minst uppdelat mellan vänster och höger.

Den allra största skillnaden mellan de klart till vänster respektive höger rör flyktingar. Endast 19 procent av de som placerar sig klart till vänster är mycket oroliga för ett ökat antal flyktingar, medan drygt två tredjedelar av dem som placerar sig längst till höger är mycket oroliga. De senaste årens flyktingströmmar till Sverige har gjort människor klart till höger mer oroliga än vad de brukar vara. Den genomsnittliga oron för ökat antal flyktingar bland de som placerar sig på högerkanten är 44 procent, vilket kan jämföras med oron 2020 som närmar sig 70 procent. Personer som är klart till vänster är däremot inte mer oroliga nu än vad som brukar vara fallet. Oron för organiserad brottslighet, som är det område som oroar svenskar allra mest, är heller inte något som de klart till vänster ser som ett centralt samhällsproblem. Det som istället oroar människor klart till vänster relaterar alla till miljöfrågor. När politiker ger sig ut för att lyssna in människors oro kommer de alltså få höra miljö- och klimatfrågor i samtal med de som huserar till vänster och invandrings- och kriminalpolitik när de samspråkar med högerväljare. Vilken oro politiker väljare att lyssna på beror på till vilka de lånat sitt öra.

Tabell 5 Oro bland svenskar utifrån vänster-högskalan, 2020 (procent)

	Klart till vänster	Något till vänster	Varken till vänster/ till höger	Något till höger	Klart till höger	Skillnad
Ökat antal flyktingar	19	24	42	49	69	-50
Ökad främlingsfientlighet	66	45	37	28	22	44
Förändringar i jordens klimat	75	63	49	45	31	44
Försämrade havsmiljö	70	56	53	46	44	36
Miljöförstöring	74	63	51	44	38	36
Organiserad brottslighet	40	47	62	70	74	-34
Politisk extremism	65	50	42	47	33	32
Terrorism	38	38	53	51	61	-23
Ökad narkotikaanvändning	46	47	59	58	63	-17
Global epidemi	43	40	43	39	34	9

Kommentar: Frågan lyder 'Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?'. Svarsalternativen är 'Mycket oroande', 'Ganska oroande', 'Inte särskilt oroande', 'Inte alls oroande'. Tabellen redogör för andelen mycket oroande.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Nej tack till avkriminalisering av narkotikabruk och sexköp

När politiker lyssnat in människors oro är det inte ovanligt att de sedan återkommer med ett antal förslag som ska hantera de problem som väljarna pekat ut. Som vi har påpekat är oron för en ökad användning av narkotika ett område som skapar betydligt större oro idag än vad som tidigare var fallet. Oron för narkotikan har en tydlig koppling till organiserad brottslighet, inte minst när det gäller gängrelaterade våldsdåd (Brå, 2021; Polismyndigheten, 2019). Utsatta områden är särskilt drabbade när det gäller narkotikaförsäljning, även om det långt ifrån enbart är i dessa områden som narkotikan sedan brukas. Ett återkommande inslag i debatten om organiserad brottslighet och narkotikahandel är frågan om huruvida användning av narkotika för eget bruk bör avkriminaliseras, alternativt legaliseras, eller inte. Förespråkare för avkriminalisering hävdar ofta att det skulle slå undan benen på den organiserade brottsligheten genom att underminera den illegala marknaden, inte minst när det gäller narkotiska preparat som cannabis (Aftonbladet, 2019, 2020; Expressen, 2018). Det skulle i så fall frigöra resurser från polisen och rättsväsendet, som inte behöver ägna tid åt att lagföra individer för ringa narkotikabrott, och även möjliggöra beskattning av narkotika samt generera fler jobb. Ett av de allra vanligaste argumenten är dock att en avkriminalisering skulle kunna minska stigmatiseringen av narkotikabrukare och samtidigt få fler att söka vård (Dagens Arena, 2021; Föreningen tryggare ruspolitik, 2021; Svenska Dagbladet, 2020a).

Argumenten mot en avkriminalisering, alternativt en legalisering, kretsar i sin tur ofta kring att den illegala marknaden inte alls kommer att försvinna utan snarare ändra form och inriktning, att narkotikaanvändningen kommer att öka (Läkartidningen, 2021), vilket i samtliga fall blir en belastning för samhället och en katastrof för enskilda individer och deras familjer. Studier som följt upp vad som hänt efter legalisering av cannabis i Kanada, Uruguay och vissa stater i USA har hittills inte påvisat någon förändring i riktning mot minskad illegal försäljning, snarare förefaller problemet i vissa fall ha ökat (Queirolo, 2020; Cerdá m.fl., 2019; Forskning & Framsteg, 2019).

Resultaten från 2020 års nationella SOM-undersökning visar att en klar majoritet i befolkningen är emot en legalisering. Det bör påpekas att det i debatten ofta sätts likhetstecken mellan avkriminalisering och legalisering, trots att det innebär olika saker. Avkriminalisering innebär att en handling som i grunden är brottslig, i det här fallet personligt bruk av narkotika, inte längre straffbeläggs medan legalisering innebär att något som tidigare var olagligt blir lagligt, i det här fallet innehav och försäljning av narkotika (antingen fritt eller i kontrollerad form). Drygt hälften av de som besvarat frågan anser att det är ett mycket dåligt förslag att avkriminalisera personligt bruk av narkotika. Om också andelen som tycker att det är ett ganska dåligt förslag inkluderas, ställer sig sju av tio svenskar negativa till att tillåta användning av narkotika (tabell 6). Resultatet ligger i linje med 2019 års undersökningar, där sju av tio ansåg det vara ett dåligt förslag att legalisera cannabis (Karlsson m.fl., 2020). Det råder således knappast något samhälleligt stöd för att förändra den svenska narkotikapolitiken i en mer liberal riktning. Vi kan också konstatera att även om personer på de ideologiska kanterna uttrycker olika mycket oro när det gäller användningen av narkotika är de mer överens i själva sakfrågan.

Svensk lagstiftning gällande narkotika brukar beskrivas som väldigt restriktiv (Svensson, 2012). När andra länder går i mer liberal riktning följer varken svenska politiker eller den svenska opinionen efter. Ett annat område där svensk lagstiftning skiljer sig från andra länder rör förbudet mot att köpa, men inte sälja sexuella tjänster (Olsson, 2006). Den svenska sexköpslagen togs i bruk 1999. Enligt nuvarande lag ska prostitution varken ses som ett frivilligt utbyte av tjänster eller att bägge parter begår en kriminell handling. Utgångspunkten för lagstiftarna är istället att de som säljer sex är offer för mäns våld mot kvinnor. En mer korrekt beskrivning av sexköp är därför den mellan ett offer och en gärningsman. Följaktligen är den som säljer sex inte att betrakta som en brottsling, eller någon som säljer sin kropp av fri vilja. På samma sätt är den som köper sexuella tjänster en gärningsman som våldför sig på utsatta individer. Den svenska sexköpslagen var först i sitt slag. Ambitionen var redan från början att den skulle inspirera andra länder att ta efter. Idag har sju andra länder tagit efter den svenska sexköpslagen (Jämställdhetsmyndigheten, 2021). Det råder emellertid delade meningar om hur effektiv den svenska sexköpslagen har varit för att minska efterfrågan på köp av sexuella tjänster (SOU 2010:49; Levy & Jakobsson, 2014). Men den ser ut att

ha haft normativa konsekvenser. Kändisar som har åkt fast i poliskontroller har i vissa fall förlorat stora delar av sin verksamhet på grund av att affärspartners inte längre vill ha med dem att göra. Den svenska sexköpslagen verkar ur den aspekten framgångsrik, det vill säga den som köper sexuella tjänster och blir påkommen kan få betala ett högt socialt pris. Frågan är dock hur stor acceptans sexköpslagen har bland svenska folket. Även om påkomna kändisar riskerar att få löpa gatlopp vittnar polisen om att det sexuella utbudet är stort och att sextrafficking är ett vanligt fenomen även i Sverige. För att kunna bilda oss en uppfattning om vad svenskarna har för inställning till köp av sexuella tjänster ställde vi en fråga om det i SOM-undersökningen 2020 (för den som vill läsa mer om svenskarnas attityd till våldtäkter kan läsa Caroline Mellgren och Marie Demkers kapitel).

Tabell 6 *Inställning till förslaget att avkriminalisera personligt bruk av narkotika, 2020 (procent, balansmätt)*

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra/dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Ingen uppfattning	Summa	Balansmätt
Samtliga	6	7	12	17	52	6	100	-56
Kvinnor	4	5	13	15	56	7	100	-62
Män	8	8	12	19	48	5	100	-51
16–29 år	13	14	19	19	31	4	100	-23
30–49 år	7	8	14	17	48	6	100	-50
50–64 år	3	7	12	16	57	5	100	-63
65–85 år	4	3	8	16	61	8	100	-70
Klart till vänster	7	9	12	19	45	8	100	-48
Något till vänster	5	8	12	18	52	5	100	-57
Varken vä/hö	8	7	14	17	46	8	100	-48
Något till höger	3	6	11	17	57	6	100	-65
Klart till höger	7	6	13	13	57	4	100	-57

Kommentar. Frågan lyder 'Nedan finns ett antal förslag hämtade från den svenska samhällsdebatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? – Avkriminalisera personligt bruk av narkotika.'. Svarsalternativen framgår av tabellen. Balansmätt visar andel bra förslag minus andel dåligt förslag och varierar mellan -100 (alla svara dåligt förslag) och +100 (alla svarar bra förslag). Antal svarspersoner per grupp är 929 kvinnor, 837 män, 16–29 år 256, 30–49 år 473, 50–64 år 456, 65–85 år 591, klart vä. 178, något vä. 404, varken vä/hö 480, något hö. 473, klart hö. 212. Totalt antal svarspersoner är 1 776.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

När det kommer till svenskarnas inställning till sexköp kan vi i tabell 7 se att samtliga grupper uttrycker en klart negativ inställning till att legalisera köp av sexuella tjänster. Mest kritiska till förslaget är kvinnor, äldre och personer som placerar sig

till vänster på den politiska vänster-högerskalan. Bland kvinnor anser 75 procent att det är ett mycket dåligt förslag, att jämföra med 51 procent av männen. Bland personer som står till vänster är cirka 70 procent att samma åsikt medan 51 procent av gruppen klart till höger instämmer i att förslaget är mycket dåligt.

Mönstret är ungefär detsamma sett till partisympati. Mest kritiska är de som sympatiserar med Vänsterpartiet, Miljöpartiet respektive Centerpartiet (72, 72 respektive 76 procent ”mycket dåligt förslag”), följt av sympatisörer till Socialdemokraterna (68 procent ”mycket dåligt förslag”). Bland sympatisörer till Kristdemokraterna och Moderaterna är det drygt 60 procent som anser att förslaget om att legalisera sexköp är mycket dåligt medan motsvarande andel bland sympatisörer till Sverigedemokraterna är 43 procent.

Som jämförelse kan nämnas att mönstret är det motsatta i synen på straff för gängkriminalitet, där drygt nio av tio SD- respektive KD-sympatisörer och drygt åtta av tio M-sympatisörer anser att det är ett mycket bra förslag att skärpa straffen, medan drygt fyra av tio V-sympatisörer är av samma åsikt (se Felix Andersson, Marie Demker, Caroline Mellgren och Patrik Öhbergs kapitel i samma volym).

Tabell 7 Inställning till förslaget att legalisera köp av sexuella tjänster, 2020 (procent, balansmätt)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra/dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Summa	Balansmätt
Samtliga	4	5	15	13	63	100	-67
Kvinnor	3	2	10	10	75	100	-80
Män	5	7	20	17	51	100	-56
16–29 år	8	7	10	12	63	100	-60
30–49 år	5	5	14	14	62	100	-66
50–64 år	3	4	17	12	64	100	-69
65–85 år	3	3	16	14	64	100	-72
Klart vänster	4	3	8	12	73	100	-78
Något vänster	3	4	10	13	70	100	-76
Varken vä/hö	5	5	17	13	60	100	-63
Något höger	4	4	17	13	62	100	-67
Klart höger	6	7	18	17	52	100	-56

Kommentar. Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag? – Legalisera köp av sexuella tjänster'. Svarsalternativen framgår av tabellen. Balansmätt visar andel bra förslag minus andel dåligt förslag och varierar mellan -100 (alla svara dåligt förslag) och +100 (alla svarar bra förslag). Antal svarepersoner per grupp är 896 kvinnor, 861 män, 16–29 år 294, 30–49 år 519, 50–64 år 420, 65–85 år 532, klart vä. 192, något vä. 385, varken vä/hö 513, något hö. 439, klart hö. 204. Totalt antal svarepersoner är 1 765.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

2020 – ett år som inget annat

Det är nog många medborgare som om de blev väckta mitt i natten utan problem skulle kunna rabbla det mantra som karakteriserat 2020-talets första år. ”Stanna hemma om du känner dig sjuk, tvätta händerna ofta, håll avstånd och avstå sociala sammanhang”. Inställda kultur- och sportevenemang, distansarbete och distansundervisning, det ena krispaketet efter det andra, och stängda gränser som öppnades för att sedan återigen stängas är några av de företeelser som kännetecknat år 2020. Det är förmodligen säkert att säga att 2020 etsat sig fast i historieböckerna och att en potentiellt sett ny era har skapats med denna omdanande händelse. Det är ingen slump att den här bokens omslag förvisso gestaltar en relativt vanlig syn 2020 men det är också en subtil avbildning av Michelangelos fresk ”Adams skapelse”. Vad har coronapandemin skapat? Vilka konsekvenser kommer det att få?

Det kanske största orosmolnet på den pandemiska himlen just nu är antalet möjliga mutationer och nya varianter av viruset. Osäkerheten är därmed fortsatt stor. Frågor som flimrar förbi i nyhetsflödet är huruvida vi nu potentiellt får vänja oss vid en verklighet där en årlig vaccination eventuellt ingår. Huruvida den svenska strategin fungerat tillfredsställande eller inte återstår att se när pandemin någon gång framöver låter sig summeras.

Regeringen tillsatte en coronakommission den 30 juni 2020, i syfte att utvärdera de åtgärder och insatser som vidtagits för att hantera covid-19. I skrivande stund är det endast det första delbetänkandet som har publicerats (SOU 2020:80). Coronakommissionen visar att den svenska strategin misslyckats i att skydda de äldre och mest svaga i samhället, en konsekvens av de strukturella bristerna i omsorgsapparaten som varit kända långt innan pandemin slog till. Kommissionen pekar vidare ut konkreta anledningar såsom att äldreomsorgen är fragmenterad där regioner, kommuner samt ett antal privata aktörer agerar. Det har också framkommit att det saknades resurser, både i termer av bemanning, kompetens och personlig skyddsutrustning.

I den nationella SOM-undersökningen 2020 ställde vi frågan om det politiska förslaget att låta staten överta ansvaret för sjukvården. Resultatet visar att cirka 32 procent tycker att det är ett mycket bra förslag, 33 procent tycker att det är ganska bra förslag. Endast omkring 10 procent tycker att det är ett ganska eller mycket dåligt förslag. Det råder alltså relativt stor konsensus kring hur sjukvården bäst borde bedrivas. Åtminstone när krisen kommer. Men det tål att påpekas, återigen, det är tryggt att ha ansvar i fredstider. Även Coronakommissionen hänvisar till den grundläggande ansvarsprincipen om att den som ansvarar för en verksamhet i normala situationer också har motsvarande ansvar vid en kris. Ansvarsfrågan är som sagt komplex men svenska folket har, enligt den senaste trenduppdateringen från oss på SOM-institutet (Martinsson & Andersson, 2020), sagt sitt i frågan, det är fortsatt högt förtroende för hur regeringen sköter sin uppgift.

Det är med andra ord svårt att i skrivande stund utröna hur mycket politisk ammunition oppositionen har i frågan, och i sådana fall hur effektiv den skulle vara. I den internationella debatten är coronapandemin förmodligen ett utmärkt slagträ för att pålysa sittande regerings bristande hantering. Vi kan nog förvänta oss att den tillfälliga borgfred som rådde under våren 2020 knappast kommer hålla i sig inför valåret 2022.

En av de mest framträdande politiska trenderna under 2000-talet är framväxten av affektiv polarisering, det vill säga tendensen att hysa starka politiska känslor samt ogilla meningsmotståndare på ett nästintill reflexmässigt sätt (Iyengar, Sood & Lelkes, 2012). Det är sannolikt att ett uppskruvat tonläge, med mer känslor snarare än fakta och argument, kommer att påverka den kommande valrörelsen men också upptakten i form av samhällsdebatten och situationen i omvärlden. Tvåra kast i opinionen och större skillnader mellan mätningar är eventuellt att vänta. Valet kommer förmodligen handla ganska mycket om vem som lyckas pejla in ”rätt” samhällsoro och erbjuda en trygg hamn.

Vi kan lite krasst konstatera att vi ovan presenterat många olika anledningar till oro. Coronapandemin har förvisso överskuggat mycket under 2020 men det finns långt fler orosmoment att plocka ifrån om coronaoron skulle ta slut. Hur vi människor kommer hantera den här oron blir en framtida samhällsutmaning och något som kan rita om den politiska kartan snabbare än landskapet hinner förändras.

Noter

- ¹ Alternativt ”Fohm”. [se internationella motsvarigheter: CDC, (USA), BMG (Tyskland), FHI (Norge), THL (Finland), SST (Danmark) m.fl.]
- ² Balansmått visar andelen som svarat mycket/ganska bra förslag minus andelen mycket/ganska dåligt förslag. Måttet varierar mellan -100 (alla svarar dåligt förslag) och +100 (alla svarar bra förslag).

Referenser

- Aftonbladet (2019). Avkriminalisera bruk av narkotika i Sverige. Debattartikel. 2019-01-31. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/P3bgrR/avkriminalisera-bruk-av-narkotika-i-sverige> (besökt 2021-05-28)
- Aftonbladet (2020). Legalisera narkotika – och beskatta den. Debattartikel. 2020-02-17. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/y3rOE2/legalisera-narkotika--och-beskatta-den> (besökt 2021-05-28)
- Andersson, Staffan & Nicholas Aylott (2020). Sweden and Coronavirus: Unexceptional Exceptionalism. *Social Sciences*, 9(12): 232. doi: 10.3390/socsci9120232
- Andersson, Ulrika, Carlander, Anders & Patrik Öhberg (2020). Regntunga skyar (inledningskapitel). I Ulrika Andersson, Anders Carlander & Patrik Öhberg (red) *Regntunga skyar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (kommande 2021). *Narkotikamarknader*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Butler, Daniel M. & Adam Dynes (2016). How politicians discount the opinions of constituents with whom they disagree. *American Journal of Political Science*, 60(4): 975–989.
- Cerdá, Magdalena, Mauro, Christine, Hamilton, Ava, Levy, Natalie S., Santaella-Tenorio, Juliána, Hasin, Deborah, Wall, Melanie M., Keyes, Katherine M. & Silvia S. Martins (2019). Association between recreational marijuana legalization in the United States and changes in marijuana use and cannabis use disorder from 2008 to 2016. *JAMA Psychiatry*, 77(2):165–171. doi:10.1001/jamapsychiatry.2019.3254
- Claeson, Mariam & Stefan Hanson (2021). COVID-19 and the Swedish enigma. *The Lancet*, 397(10271): 259–261. doi: 10.1016/S0140-6736(20)32750-1
- Dagens Arena (2021). Utred avkriminalisering av eget bruk. 2021-04-26. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.dagensarena.se/opinion/utred-avkriminalisering-av-eget-bruk/>
- Djerf-Pierre, Monika & Lena Wängnerud. (2016). Gender and sociotropic anxiety: Explaining gender differences in anxiety to social risks and threats. *International Journal of Public Opinion Research* 28(2): 217–240. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edv009>
- Expressen (2018). Avkriminalisera bruk av narkotika i Sverige. Debattartikel. 2018-01-23. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.expressen.se/debatt/legalisera-cannabis-och-stryp-gangens-inkomster/>
- Forskning & Framsteg (2019). Vad händer när det blir lagligt att röka gräs? 2019-09-09. Hämtad 2021-05-28 från <https://fof.se/tidning/2019/8/artikel/vad-hander-nar-det-blir-lagligt-att-roka-gras>
- Föreningen tryggare ruspolitik (2021). Avkriminalisering i Sverige. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.tryggareruspolitik.se/avkriminalisering>
- Haug, N., Geyrhofer, L., Londei, A. *et al.* (2020). Ranking the effectiveness of worldwide COVID-19 government interventions. *Nature Human Behavior*, 4:1303–1312. doi: 10.1038/s41562-020-01009-0
- Hotez, Peter J. (2021). The Antiscience Movement Is Escalating, Going Global and Killing Thousands. *Scientific American*. 2021-03-29. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.scientificamerican.com/article/the-antiscience-movement-is-escalating-going-global-and-killing-thousands/>
- HSLF-FS 2020:12. (2020). *Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.* Folkhälsomyndigheten. ISSN 2002–1054.
- Iyengar, S., Sood, G. & Y. Lelkes (2012). Affect, not ideology: a social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76, 405–431 (2012).

- Karlsson, David, Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2020). Njutning eller hälsa? En studie om riskkonsumtion. I Ulrika Andersson, Anders Carlander & Patrik Öhberg (red) *Regntunga skyar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Levy, Jay & Pye Jakobsson (2014). Sweden's abolitionist discourse and law: Effects on the dynamics of Swedish sex work and on the lives of Sweden's sex workers. *Criminology & Criminal Justice*, 14(5), 593–607.
- Lindström, Martin (2020). The COVID-19 pandemic and the Swedish strategy: Epidemiology and postmodernism. *SSM – Population Health*, 11, e100643. doi: 10.1016/j.ssmph.2020.100643.
- Läkartidningen (2021). Fördelar och nackdelar med en legalisering av cannabis i Sverige. 2021-01-15. Hämtad 2021-05-28 från <https://lakartidningen.se/klinik-och-vetenskap-1/artiklar-1/klinisk-oversikt/2021/01/fordelar-och-nackdelar-med-en-legalisering-av-cannabis-i-sverige/>
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (2020). *Svenska trender 1986–2020*. Samlingsrapport, SOM-institutet. Hämtad 2021-05-28 från https://www.gu.se/sites/default/files/2021-04/1.%20Svenska%20trender%201986-2020_korrigerad%202021-04-26.pdf
- Michaels, David (2008). *Doubt is their product*. Oxford University Press.
- Olsson, Hanna (2006). Från manlig rättighet till lagbrott: prostitutionsfrågan i Sverige under 30 år. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2006(4): 52–73.
- Polismyndigheten (2019). Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet. Stockholm: Polismyndigheten.
- Regeringskansliet. (2020). Strategi med anledning av det nya coronaviruset. Regeringskansliet. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.regeringen.se/regerings-politik/regeringens-arbete-med-coronapandemin/strategi-med-anledning-av-det-nya-coronaviruset/>
- Queirolo, Rosario (2020). The effects of recreational cannabis legalization might depend upon the policy model. *World Psychiatry*, 19(2):195–196.
- Solevid, Maria (2017). ”Vi måste ta människors oro på allvar”. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- SOU 2010:49 (2010). *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008*.
- SOU 2020:80 (2020). *Äldreomsorgen under pandemin*. Delbetänkande av Corona-kommissionen. Statens offentliga utredningar.
- Svenska Dagbladet (2020a). Forskare: Positivt om eget bruk avkriminaliseras. 2020-02-13. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.svd.se/forskare-historiskt-om-narkotikapolitiken-utreds>
- Svenska Dagbladet (2020b). Löfven: Sverige har haft för dålig beredskap. 2020-04-09. <https://www.svd.se/stefan-lofven-vi-har-inte-lyckats-skydda-vara-aldre>

- Svenska Dagbladet (2021). Svårt att ha en strategi om målet är otydligt. Debattartikel. 2020-04-23. Hämtad 2021-05-28 från <https://www.svd.se/svart-att-ha-en-strategi-om-malet-ar-otydigt>
- Svensson, Bengt (2012). *Narkotikapolitik och narkotikadebatt*. Lund: Studentlitteratur.
- Taleb, Nassim Nicholas (2008). *Black Swan. The impact of the highly improbable*. London: Penguin Books Ltd.
- Taleb, Nassim Nicholas., Bar-Yam, Yaneer, & Pasquale Cirillo (2020). On single point forecasts for fat-tailed variables. *International Journal of Forecasting*, ePub innan tryck. doi: 10.1016/j.ijforecast.2020.08.008

